

<https://doi.org/10.48269/2451-0610-ksm-2022-2-007>

Tomasz Orłowski

prof. KAAFM, dr, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

<https://orcid.org/0000-0001-9126-2740>

Waga dziedzictwa historii najnowszej w stosunkach francusko-polskich¹

Wprowadzenie

Mógłbym w zasadzie rozpocząć niniejszy tekst, parafrazując słowa Józefa Piłsudskiego: „wybraliśmy umyślnie ten Pałac Łazienkowski dla uroczystości dzisiejszej, nawiązując te dni obecne do czasów przeszłych”². Tymi słowami wygłoszonymi 1 stycznia 1919 r. właśnie w tej Sali Balowej³ Naczelnik Państwa zwrócił

¹ Artykuł powstał na podstawie referatu przedstawionego na konferencji naukowej „Stosunki szczególne? Zbieżność francusko-polskich interesów od czasów Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce do wizyty Charles’a de Gaulle’a w 1967 roku”. Konferencja zorganizowana została w ramach obchodów stulecia Stowarzyszenia Członków Legii Honorowej (Warszawa, Pałac na Wyspie, Muzeum Łazienki Królewskie, 24 września 2021; Organizatorzy: Muzeum Łazienki Królewskie, Stowarzyszenie Kawalerów Legii Honorowej Narodowego Orderu Zasługi i Fondation Charles de Gaulle).

² Projekt odpowiedzi Naczelnika Państwa [rękopis], Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/3/0/2.4/21.

³ Uroczystość składania życzeń noworocznych odbywała się w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości w Sali Balowej Pałacu na Wodzie, zob. T. Orłowski, *Majestat Rzeczypospolitej. Ceremonie państwowe i uroczystości publiczne*, PISM, Warszawa 2021, s. 154.

się podczas pierwszej uroczystości składania głowie odrodzonego państwa życzeń noworocznych. Stanowią one dla mnie nie tylko nawiązanie do czasów omawianych dzisiaj w trakcie naszej konferencji, ale również do osoby generała Charles'a de Gaulle'a, dla którego ten pałac i otaczający go park był według licznych świadectw najpiękniejszym miejscem Warszawy i ulubioną trasą spacerów podczas jego dwóch długich pobytów w latach 1919 i 1920.

Pamiętam też anegdotyczne opowiadania najstarszych pracowników polskiego Protokołu Dyplomatycznego wprowadzających mnie w arkana zawodu, jak myślano o przystosowaniu Pałacu na Wodzie na potrzeby rezydencji generała podczas jego wizyty w Polsce. Napotkane trudności techniczne i konserwatorskie spowodowały, że apartament dla prezydenta i pani Yvonne de Gaulle został ostatecznie przygotowany w innej rezydencji królewskiej, polskim Wersalu, czyli Wilanowie. Do dziś podobno nie wiemy o wszystkich rozmówcach, których tam przyjął, co jest chyba częścią składową jego niezwyklej więzi z Polską.

Uwagi, które Państwu przedstawię, są efektem analiz i przemyśleń nad znaczeniem ważnego epizodu historii najnowszej Europy, jaki stanowiła polsko-francuska współpraca wojskowa realizowana od 1919 r. za pośrednictwem Francuskiej Misji Wojskowej. Będę starał się umieścić je w perspektywie ostatniego trzdziestolecia naszych stosunków politycznych, którym mogłem poświęcić dużą część mojej kariery zawodowej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Są całkowicie osobiste i nie mają ambicji do formułowania wiążących ocen, chciałbym nimi tylko zachęcić do dalszej refleksji.

Francuska Misja Wojskowa w Polsce

Powstanie Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce, której została poświęcona konferencja „Stosunki szczególne? Zbieżność francusko-polskich interesów od czasów Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce do wizyty Charles'a de Gaulle'a w 1967 roku” wpisało się naturalnie w szerszy projekt polityczny związany z zainteresowaniem Francji państwami Europy Środkowej odrodzonymi lub powstałymi po I wojnie światowej. Ma ona jednak wyróżniającą specyfikę, która nadaje jej wyjątkowy charakter. Pierwszy raz – i chyba jedyny w naszych dziejach – żołnierz francuski stanął do walki w obronie terytorium niepodległej Polski.

Oczywiście można wspominać francuski kontyngent pod dowództwem markiza Louisa Roberta de Plélo, który w 1734 r. miał służyć pomocą oblężonemu w Gdańsku Stanisławowi Leszczyńskiemu podczas wojny o sukcesję polską. Można także myśleć o Wielkiej Armii, która pod dowództwem marszałków Joachima Murata i Louisa Nicolasa Davouta, a potem samego cesarza,

wkroczyła w listopadzie 1806 r. na ziemie zaboru pruskiego w ramach kampanii przeciw koalicji prusko-rosyjsko-brytyjskiej, nazywanej wojną polską. Jednak nie miały one charakteru walki o Polskę jako taką, tylko czyniły z niej przedmiot rywalizacji mocarstw europejskich.

Dopiero 15 lipca 1920 r. w najbardziej dramatycznym momencie obrony Polski przed naporem wojsk sowieckich rozkaz marszałka Ferdinanda Focha cofnął wcześniejszy zakaz bezpośredniego udziału członków Misji w walce u boku oddziałów Wojska Polskiego, które pomagali formować jako instruktorzy. Tydzień później przysłał swojego szefa sztabu generała Maxime'a Weyganda. Kapitan de Gaulle znalazł się pomiędzy oficerami francuskimi przydzielonymi do polskich jednostek frontowych. Napisał o tym później: „Należę do tych wybrańców”⁴. Wybrańców, bo pozwolono im robić to, co potrafili najlepiej: walczyć w słusznej sprawie. Dziękował im marszałek Foch słowami: „Swoją inteligentną i niestrudzoną działalnością, spokojną postawą, odwagą i poświęceniem w każdej chwili, oficerowie Misji dali sprawdzonemu w ciężkich walkach Wojsku Polskiemu przykład najszlachetniejszych cnót wojskowych i przyczynili się walcnie do wzbudzenia w tym wojsku pewności siebie, która przywróciła zwycięstwo w szeregach polskich”⁵, co uzupełnił szef Misji, generał Paul Henrys: „Część z nich, znajdując się w kontakcie z wojskami sowieckimi, wykazała się ponadto odwagą osobistą ponad wszelkie pochwały i potwierdziła przed swoimi polskimi towarzyszami francuskie cnoty wojskowe”⁶.

Przykładowo dowódca detaszowanych oficerów, generał Albert Mourruau, podczas decydujących walk o Wyszków, położony 50 kilometrów od Warszawy, 18 sierpnia osobiście sprowadził galopem działa polskiej artylerii polowej na otwarte pozycje na lewym brzegu Bugu. Stąd otworzyła szybki ogień, niszcząc wykryte stanowiska ciężkich karabinów maszynowych wroga i prowadząc do załamania jego natarcia⁷. Kapitan de Gaulle skierowany na front

⁴ Tłum. – T.O.; Ch. de Gaulle, *La bataille de la Vistule. Carnet de campagne d'un officier français*, „Espoir. Revue de l'institut Charles-de-Gaulle” 1973, n° 4, s. 50–57. Dziennik pierwotnie opublikowany anonimowo w: „Revue de Paris”, 1.11.1920, s. 35–52: *Voici venu l'ordre tant attendu le gouvernement français autorise ses officiers à prêter leur concours direct pour la défense du territoire polonais. Le général. Henrys ne se le fait pas dire deux fois. La nuit même, il part pour le front et il détache un certain nombre d'entre nous auprès de chaque unité importante. Je fais partie de ces favorisés.*

⁵ Rozkaz nr 11 z 18 sierpnia i nr 13 z 22 sierpnia. Akta Francuskiej Misji Wojskowej. Lipiec–sierpień 1920. Zbiory archiwalne Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Nowy Jork, teczka 701/2/99, s. 146.

⁶ *Ibidem*.

⁷ J. Odziemkowski, *Zapomniane bitwy „Cudu nad Wisłą”*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, R. 2, nr 2(3), s. 74.

południowo-zachodni generała Edwarda Śmigłego-Rydza, którego w swoim dzienniku opisuje z entuzjazmem pod inicjałami R.S., uczestniczy w ciężkich walkach i odbiciu 14 sierpnia Hrubieszowa przez 3 dywizję⁸.

Miarą uznania męstwa i solidarności oficerów Misji było odznaczenie krzyżami orderu wojennego *Virtuti Militari*, o czym dobitnie świadczą wysokie numery orderów. Maxime Weygand otrzymał krzyż noszący nr 2, generałowie: Leonce Moinville nr 19, Albert Mourruau nr 20, Paul Prospe Henrys nr 21, Albert Durand nr 22, Gaston Hervé Gustave Billotte nr 23, płk Ernest Pascal Eyraud nr 24, Louis Faury nr 26, a major Charles de Gaulle nr 2980⁹. Część z nich otrzymała je z rąk Józefa Piłsudskiego na pobliskim dziedzińcu Belwedera 11 października 1920 r., który mówił przy tej okazji:

Z niezwykłą przyjemnością przychodzi mi dzisiaj złożyć hołd Francji, przyjaciółce oddanej mojemu kraju, niezmiennie wiernej, tak w ciężkich godzinach próby, jak i w chwili zwycięstwa. Polska, której stała dążność do niepodległości została potęgniej wspartą wiekopomnym zwycięstwem armji francuskiej, odczuwa zawsze, że związki, łączące ją z Francją, nie są tylko wyrazem korzyści, polegającej jedynie na wzajemnych interesach materialnych, lecz są temi serdecznymi więzami, które spajają nasze serca z wielkim i sprzymierzonym z nami narodem.

Krzyże orderu *Virtuti Militari*, nadane dzisiaj oficerom armji francuskiej, tym, którzy mężnie się narażali w chwili niebezpieczeństwa, grożącego naszej ojczyźnie, będą — mam nadzieję — świadectwem wzajemnej solidarności i uznania, złożonego wam, przez naszą armję, świadectwem sympatji, którą po wieczne czasy będzie odczuwał dla was, moi panowie, cały naród polski¹⁰.

Francja pomogła Polsce w sytuacji politycznie złożonej i niejednoznacznej. Był w tym jej interes polityczny i wojskowy, ale również silne ludzkie poczucie bliskości, które zaowocowało żołnierskim zaangażowaniem w obronę Polski jakby własnej ziemi — jak w słowach Piłsudskiego do odznaczanych oficerów: „można umierać za Francję, broniąc Polski, można pracować dla rozrostu Francji, zabezpieczając szczęście Polski”¹¹. Spełniało to wiekowe polskie marzenie i zawołanie markiza Lafayette’a: „cała Francja jest polska”.

Trzy miesiące po rozstrzygającym zwycięstwie odniesionym nad bolszewikami w bitwie warszawskiej Józef Piłsudski otrzymał najwyższą godność pierwszego marszałka Polski. Nawet ona nawiązywała do szczytnej tradycji napoleońskiej, a nie do spuścizny przedrozbiorowej, bo w I Rzeczypospolitej

⁸ Ch. de Gaulle, *La bataille de la Vistule...*, *op. cit.*

⁹ Dekret Wodza Naczelnego nr 2956, Dziennik Personalny MSW z dnia 26 stycznia 1922, R. 3, nr 1.

¹⁰ J. Piłsudski, *Pisma – mowy – rozkazy*, t. 5, 1933, s. 187–189.

¹¹ *Ibidem*.

marszałek sprawował najwyższy urząd cywilny, a nie wojskowy. Drugim marszałkiem Polski niewiele ponad dwa lata później został Ferdinand Foch.

Nad motywacją polityczną Francji w 1920 r. przeważała obawa przed współpracą między Rosją bolszewicką a siłami niemieckimi, jak tego zdają się dowodzić liczne materiały wywiadowcze przesyłane przez oficerów Misji. Fundamentalne i zrozumiałe znaczenie Niemiec dla polityki francuskiej w dużej mierze określało miejsce, jakie nadawała ona Polsce. Jest czynnikiem trwałym, który podczas omawianego stulecia naszych stosunków mógł przyjmować formy skrajnie różne, a w rezultacie różnie definiować znaczenie Polski dla polityki francuskiej.

Będzie w nim miejsce i dla uznania *de facto* granicy na Odrze i Nysie przez generała de Gaulle'a i żądanie jej uwzględnienia w procesie reunifikacji Niemiec przez François Mitterranda, jak i fantastyczny dowód słuszności i dalekowzroczności polityki pojednania, a także potencjalny motor integracji europejskiej, jakim stał się trójkąt weimarski, którego 30. rocznicę powstania skromnie obchodziliśmy pod koniec sierpnia 2021 r.¹² Jest on tworem tak niezwykłym, że przychodzi z trudem posługiwać się nim, ale tak przyszłościowym, że trudności nie zmieniają jego wartości.

Dziedzictwo polityczne Francuskiej Misji Wojskowej

Zrodzony w wyniku doświadczenia wojny bolszewickiej sojusz polsko-francuski nie trwał długo jako skuteczny instrument współpracy. Nasze drogi rozchodziły się w związku z różnicowaniem prowadzenia polityki wobec Niemiec. Wzajemne zaufanie osłabiały z kolejnymi latami układy w Locarno i zbliżenie francusko-niemieckie między Aristidem Briandem i Gustavem Stresemannem, polsko-niemiecki pakt o nieagresji i francuski projekt paktu wschodniego. Trzeba przyznać, że obie strony podejmowały próby zmiany sytuacji na swoją korzyść, czemu przykładowo służyła w 1927 r. wizyta marszałka Francheta d'Espérey, który przybył z propozycją dostosowania zapisów konwencji polsko-francuskiej do nowych realiów po Locarno¹³. Należy też zauważyć, że polsko-niemiecki

¹² Inicjatywę, jej rozwój i cele przedstawia B. Koszel w: *Trójkąt Weimarski: bilans i perspektywy współpracy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 1, s. 65–82.

¹³ P. Wandycz, *Rozmowa Marszałka Piłsudskiego z Marszałkiem Franchet d'Esperey 17 listopada 1927 roku*, [w:] *Polska a zagranica*, Instytut Literacki, Paryż 1986, s. 252–259. Interpretacja proponowanych zmian w zapisach konwencji nie jest jednoznaczna. Część badaczy uznaje je za chęć uwolnienia się przez Francję z wcześniejszych zobowiązań, inni widzą w nich próbę ratowania współpracy w zmienionych warunkach, zob.: G.-H. Soutou, *L'alliance franco-polonaise (1925–1933) ou comment s'en débarrasser?*, „Revue d'Histoire Diplomatique” 1981, n° 2–4, s. 327–328; M. Pasztor, *Sprawy polskie*

pakt o nieagresji głęboko podważył sens konwencji polsko-francuskiej, w czym upatruje się sukcesu III Rzeszy¹⁴. Wreszcie wrzesień 1939 r., który w polskiej zbiorowej świadomości pozostał bardzo emocjonalną pamięcią niewypełnienia zobowiązań sojuszniczych, mimo że obiektywna ocena tej sytuacji jest złożona i nie była to decyzja wyłącznie francuska. Opowiadał mi prefekt Christian Frémont, dyrektor gabinetu prezydenta Nicolasa Sarkozy'ego, że Georges Bonnet, minister spraw zagranicznych w tym okresie, do śmierci czuł względem Polski głębokie poczucie osobistej winy niemożliwej do zmazania.

Ujmując najprościej, było to odwrócenie sytuacji, jaka zaistniała w lipcu i sierpniu 1920 r. Niestety natura ludzka jest tak skonstruowana, że łatwiej zapomina czyny dobre i szlachetne, stąd w polskim podejściu do Francji nadal znajduje się więcej odwołań do 1939 r. niż do 1920. Pojawiają się one w nazbyt emocjonalnych wypowiedziach lub znaczących przemilczeniach. Aby móc prowadzić tak skuteczną współpracę, do jakiej jesteśmy predystynowani, wysiłkiem polityki polskiej powinno być większe zrównoważenie pamięci, podczas gdy działania francuskie powinny uwzględniać tę wrażliwość, a nie starać się ją *passer sous silence*.

Jak to często bywa w wielkich procesach historycznych, jest w tym także miejsce dla przypadku. Kapitan de Gaulle znalazł w Polsce odskocznię, która pozwoliła mu zmyć upokorzenie po 32 miesiącach niewoli w trakcie I wojny światowej. Dlatego po kursie doszkalającym w szkole wojskowej w Saint-Maixent poprosił o przydział do francuskiej Armii Wschodu, albo do francuskiej misji wojskowej w Polsce, na co otrzymał zgodę dowodzącego Armią Polską we Francji generała Archinarda¹⁵.

Generał de Gaulle miał poczucie znaczenia Polski dla europejskiej polityki Francji i jej roli w nierozwiązanej wówczas kwestii niemieckiej, składając w 1967 r. wizytę. Nie ma wątpliwości, że jego myślenie o Polsce ukształtował pobyt w latach 1919–1920 i udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Można zaryzykować twierdzenie, że entuzjastyczne opinie o żołnierzu polskim zapisane w jego dziennikach działań wojennych znacznie różniły się od raportów

w korespondencji dyplomatycznej francuskich kół wojskowych w latach 1926–1932, „Dzieje Najnowsze” 1994, R. 26, z. 4, s. 45; G.-H. Soutou, *Le pacte Briand-Kellogg de 1928. Entre grands sentiments et manœuvres diplomatiques*, [w:] *Guerre et Droit*, éd. J. Baechler, P. Delvolvé, Hermann, Paris 2017, s. 189–190; M. Gmurczyk-Wrońska, *Józef Piłsudski and the Polish-French Alliance (1926–1935)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, t. 54, nr 3, s. 71.

¹⁴ G.H. Soutou, *Réflexions sur l'échec de la sécurité collective et ses raisons*, „Transversalités” 2011, n° 119/3, s. 185–186.

¹⁵ C. Morelle, *Charles de Gaulle et la Pologne (1919–1969)*, „Revue Défense Nationale” 2021, n° 836, s. 99–100.

oficerów Misji niewątpliwie słusznie uwypuklających niedostatki w organizacji, wyszkoleniu i dowodzeniu. Zapisał de Gaulle 14 sierpnia:

Wierne wojska polskie, których wyższe kadry były jednymi z najlepszych na świecie, odczuwają natychmiast, że silna i logiczna wola ma zamiar skoordynować wysiłki [...]. Jeszcze zanim rozpoczęła się bitwa, czuję, jak tych żołnierzy znaczy powiew zwycięstwa, który tak dobrze znam [...]¹⁶.

Istnieje wiele innych świadectw, że zrodzona wówczas pewna fascynacja pozostała u generała stałym elementem myślenia o Polsce. Kajetan Morawski, ambasador RP przy generale de Gaulle'u w Algierze, pisał o jego „emocjonalnych wspomnieniach z wojny 1920”¹⁷. Jerzy Giedroyc, polski Hercen, wielki uchodźca i sumienie narodu, żyjący przez pół wieku w Maison-Laffitte, stale podkreślał, jak de Gaulle pasjonował się osobą Piłsudskiego, łącznie z wpływem polskiej konstytucji kwietniowej 1935 na konstytucję V Republiki¹⁸. Może najśmieszniejsze jest to, że komunistyczny prezydent Bolesław Bierut w rozmowie z ambasadorem Rogerem Garreau porównywał de Gaulle'a do Piłsudskiego, wskazując na „dosyć uderzające” podobieństwo charakterologiczne i polityczne¹⁹.

Rola i miejsce Polski w myśli generała de Gaulle'a

Pierwszym przejawem zmian w naszych stosunkach dwustronnych po II wojnie światowej jest kwestia jakoby uznania władzy PKWN przez Francję²⁰. Uchodzi ona standardowo w wielu kręgach krytycznie nastawionych do Francji, w tym niestety także wśród polskich decydentów, za poparcie przejścia władzy przez komunistów w Polsce. Tymczasem próby międzynarodowej legitymizacji PKWN podjęte przez Józefa Stalina, którego przejawem był sowiecki nacisk na generała de Gaulle'a, nie przyniósł oczekiwanych rezultatów i nie

¹⁶ Ch. de Gaulle, *Bitwa o Wisłę. Dziennik działań wojennych oficera francuskiego*, tłum. Z. Hertz, „Zeszyty Historyczne (Paryż)” 1971, z. 19, nr 200, s. 13.

¹⁷ Z. Zaks, *Francja i Związek Radziecki a sprawa polska (1944–1945)*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1983, t. 19, s. 180.

¹⁸ Zob. B. Toruńczyk, *Rozmowy w Maisons-Laffitte 1981*, Fundacja Zeszytów Literackich, Warszawa 2006.

¹⁹ W. Borodziej, *Rozmowy polsko-francuskie 1945–1947. Zapomniany epizod z historii dyplomacji*, „Kwartalnik Historyczny” 1986, t. 93, nr 1, s. 84.

²⁰ Z. Zaks, *Rząd francuski wobec Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Rządu Tymczasowego RP (lipiec 1944 – sierpień 1945)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 1995, t. 1, s. 63–90; M. Gmurczyk-Wrońska, *Czy i dlaczego francuski Rząd Tymczasowy nie chciał uznać w 1944 r. Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego?*, „Dzieje Najnowsze” 2003, t. 35, z. 3, s. 127–128.

doprowadził do uznania komitetu lubelskiego *de iure* ani *de facto* za rząd²¹. Badania polskich historyków wykazały zaskakującą aż zdecydowaniem niechęć de Gaulle'a do uznania podczas rozmów moskiewskich w grudniu 1944 r. rządu PKWN. Morawski analizował, że generał zdawał się poświęcać „znaczny zysk polityczny w zamian za drobne polityczne odstępstwo od zasad moralności”²². Stalin ostatecznie wymusił je, choć tylko częściowo, groźbą odmowy podpisania z Francją układu dwustronnego. Taki szantaż był zwyczajowym narzędziem pracy dyplomacji sowieckiej Wiaczesława Mołotowa, jak pokazało wymuszenie w czerwcu 1945 r. na Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych zerwania stosunków dyplomatycznych z Rządem Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie pod groźbą zablokowania podpisania karty Narodów Zjednoczonych. Jak uprzedzał ambasador Edward Raczyński, „Foreign Office już od dawna zostało przez Sowiety powiadomione, że Rosja nie będzie brała udziału w żadnej konferencji międzynarodowej, w której Polska byłaby reprezentowana przez Rząd Polski w Londynie”²³.

W rzeczywistości Francja wykorzystwała okazję do wysłania kapitana Christiana Foucheta, towarzysza broni generała od czerwca 1940 r., późniejszego autora słynnego planu Foucheta²⁴ i Gaullistowskiego ministra, z zadaniem pomocy francuskim jeńcom zwalnianym z obozów niemieckich w Polsce, nie zrywając *de iure* stosunków z rządem RP w Londynie. Przed wyjazdem z Moskwy de Gaulle podobno wezwał go i oświadczył:

Wyjedzie Pan jako delegat rządu francuskiego w Polsce, w czwartej randze. Nie będzie to ani za mało, ani za dużo, ponieważ będzie Pan delegatem *de facto*, a nie prawdziwym ambasadorem w kapeluszu z piórami. Rozumie Pan, co mam na myśli. Tam

²¹ A. Zaćmiński, *Uznanie i przeniesienie uznania rządu w stosunkach międzynarodowych – casus Polski 1939 i 1945 roku*, [w:] *Historia. Polityka. Stosunki międzynarodowe*, red. *idem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2010, s. 85–86.

²² Z. Zaks, *Francja i Związek Radziecki...*, *op. cit.*, s. 180.

²³ J. Staszków, *Polska 51 krajem sygnatariuszem Karty Narodów Zjednoczonych*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, t. 2, nr 1, s. 106; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* [w druku].

²⁴ Plan Foucheta był niezrealizowanym projektem traktatu politycznego ustanawiającego nierozzerwalną unię państw opartą na współpracy międzyrządowej i poszanowaniu tożsamości narodów i państw członkowskich. Proponował nawiązanie poza traktatami wspólnotowymi współpracy międzyrządowej w zakresie polityki zagranicznej i obronnej, nauki, kultury i ochrony praw człowieka. Przewidywał utworzenie rady złożonej z szefów państw lub rządów, która zbiera się trzy razy w roku i podejmuje decyzje jednogłośnie. Był częścią projektu generała de Gaulle'a tworzenia jedności europejskiej pod kierownictwem Francji utrzymującej kontrolę nad RFN i negocjującej z Moskwą odprężenie. G.-H. Soutou, *Le général de Gaulle, le plan Fouchet et l'Europe*, „Commentaire” 1990, n° 52, 4, s. 757–766.

w Polsce będzie Pan reprezentował Francję dla wszystkich Polaków i dla naszych oswobodzonych żołnierzy²⁵.

Fouchet przybył do Lublina w grudniu 1944 r. i chociaż ograniczał swoją rolę do działań technicznych, ale jego rekomendacje za postawieniem na kartę „lubelską” zamiast „londyńskiej” wpłynęły na decyzję Francji o uznaniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej RP jako pierwsze państwo zachodnie 30 czerwca 1945 r.²⁶, raptem tydzień przed Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią.

Politycznie generałem kierowała w czasie rozmów w 1944 i 1945 r. chęć włączenia Polski do udziału w zarządzaniu kwestią powojennych Niemiec, co wyrażała gotowość uznania granicy na Odrze i Nysie. Nie brał jednak pod uwagę, że takiej potrzeby nie dzieli ZSRR, przeznaczając Polsce tylko rolę satelity w Europie podzielonej na bloki, co również było sprzeczne z wizją de Gaulle’a²⁷.

Oba te elementy powróciły 20 lat później jako polityczne ramy jego wizyty oficjalnej w Polsce²⁸. Połączyliśmy ją w naszej konferencji z pół wieku wcześniejszą Francuską Misją Wojskową, bo możemy uznawać, że w myśleniu generała de Gaulle’a wynikała ona z jego doświadczenia lat 1919–1920. Długa, bo tygodniowa wizyta, która wpisała się w linię nazwaną przez Maurice’a Vaïsse’a, *une politique et une pratique de détente, d’entente et de coopération*²⁹. Wiemy, że projektu nie pozwoliły zrealizować wydarzenia z maja 1968 r., potem przesłoniła go niemiecka *Ostpolitik* i amerykańska *détente*.

Uczynienie z uznania granicy na Odrze i Nysie jednego z warunków zjednoczenia Niemiec pojawiło się już w słynnej konferencji prasowej de Gaulle’a z 25 marca 1959 r.³⁰. W rzeczywistości nastąpiło to nawet wcześniej, w trakcie jego rozmowy z kanclerzem RFN Konradem Adenauerem we wrześniu 1958 r., kiedy oświadczył, że „Francja niezależnie od zjednoczenia Niemiec i przyszłych

²⁵ Z. Zaks, *Francja i Związek Radziecki...*, *op. cit.*, s. 183.

²⁶ W. Borodziej, *Rozmowy polsko-francuskie...*, *op. cit.*, s. 79.

²⁷ *Ibidem*, s. 84; M. Gmurczyk-Wrońska, *Czy i dlaczego francuski Rząd Tymczasowy...*, *op. cit.*, s. 129–130.

²⁸ W. Jarzabek, *Rozmowa Charlesa de Gaulle’a z Władysławem Gomułką w czasie wizyty generała w Polsce we wrześniu 1967 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2000, R. 42, z. 4, s. 149.

²⁹ M. Vaïsse, *La Grandeur, politique étrangère du général de Gaulle 1958–1969*, Fayard, Paris 1998, s. 23–26.

³⁰ „Zjednoczenie obu części w jedno, całkowicie wolne Niemcy wydaje nam się normalnym przeznaczeniem narodu niemieckiego, pod warunkiem, że nie będzie on kwestionował swoich obecnych granic, na zachodzie, wschodzie, północy i południu, i że będzie dążył do integracji”, w: Ch. de Gaulle, *Discours et messages*, vol. 3, *Avec le renouveau, mai 1958-juillet 1962*, Plon, Paris 1970, s. 84 (tłum. T.O.); P.E. Koenig, *La frontière de l’Oder-Neisse*, „Annuaire Français de Droit International” 1990, vol. 36, s. 109.

stosunków polsko-niemieckich uważa i będzie uważać obecną granicę Polski za ostateczną i niezmienną”. Przy tej okazji pomiędzy Polską a Francją podjęto – zresztą zakończoną niepowodzeniem – próbę powiązania kwestii ewentualnego braku poparcia dla tymczasowego rządu algierskiego od uznania przez Francję zachodniej granicy Polski³¹. Jej jednoznacznie potwierdzenie w 1967 r. podczas wizyty de Gaulle’a w Polsce spotkało się z niestandardową prośbą niemieckiego MSZ o nieczynienie tego otwarcie. Zastąpił ją więc okrzyk: *Vive Zabrze, la plus silésienne de toutes les villes silésiennes, c’est-à-dire la plus polonaise de toutes les villes polonaises!*³², najstynniejsze słowa podczas całej wizyty wygłoszone w sposób najbardziej Gaullistowski.

Wreszcie historyczne przemówienie w Sejmie, tyle razy cytowane i omawiane, pierwsze w dziejach polskiego parlamentaryzmu wystąpienie obcego przywódcy, zainicjowało pewien zwyczaj, ale stało się przy tym pewną szczególnością stosunków polsko-francuskich. Zaproszenie do jego wygłoszenia jest w praktyce nadzwyczaj rzadkie i dotyczy tylko wybranych głów państw: papieża Jana Pawła II i królowej Elżbiety II, prezydentów USA, Francji, Niemiec, Izraela, Litwy, Czech i Ukrainy. Kiedy o taką możliwość poprosił kanclerz Helmut Kohl, Sejm i Senat RP dostrzegły problem protokolarny; MSZ musiało podjąć wysiłek na rzecz jego rozwiązania, szczęśliwie przekonując obie izby o znaczeniu przesłania.

Prezydenci Francji są natomiast wśród przywódców obcych państw najczęściej stającymi na trybunie sejmowej w polskim parlamencie. Jest w tym oczywiste odwołanie do mowy Charles’a de Gaulle’a. Jacques Chirac występował w 1996, Nicolas Sarkozy w 2008 i François Hollande w 2013 r. Emmanuel Macron wybrał na swoje wystąpienie uniwersyteckie Collegium Maius 4 lutego 2020 r. w Krakowie. Tak się składa, że zajmowałem się wszystkimi trzema wystąpieniami sejmowymi i wiem, jak istotne było nie dopuścić do ich przekształcenia w obowiązkowy punkt programu, ceremonię, która może pozbawić je rzeczywistej rangi przesłania do narodu, jak to uczynił generał de Gaulle niezapomnianymi słowami: *Polonais, Français, nous nous ressemblons tant et tant!* Polacy („Francuzi, jesteśmy tak bardzo do siebie podobni! – tłum. T.O.).

Głębia słów prostych i prawdziwych, bo przeżytych, i wspomnienie męża stanu, który je wypowiadał, powinny zawsze zobowiązywać w stosunkach między Francją i Polską.

³¹ W. Jarzabek, „Z Polską nie robię żadnych przetargów...” *Gen. Charles de Gaulle, granica na Odrze i Nysie Łużyckiej i kryzys algierski*, „Dzieje Najnowsze” 1999, R. 31, z. 3, s. 163–165.

³² I. Ficek, *Le virage manqué de la politique du général de Gaulle à l’Est à la lumière de sa visite en Pologne du 6 au 12 septembre 1967*, „Relations Internationales” 2001, n° 106, s. 251–252.

Członkowie Francuskiej Misji Wojskowej w czasie wojny polsko-bolszewickiej z oficerami Wojska Polskiego, w tle odbudowywany most Poniatowskiego, Warszawa, 1920, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-H-386

Józef Piłsudski dekoruje na dziedzińcu Belwederu oficerów Francuskiej Misji Wojskowej Krzyżami Srebrnymi orderu Virtuti Militari za udział w wojnie bolszewickiej. Pierwszy stoi gen. Paul Henrys. Warszawa, 17 października 1920. Biuro Historyczne CAW K-25-865.

Dekoracja oficerów Francuskiej Misji Wojskowej. Stoją od lewej gen. Paul Henrys, płk Gaston Bilotte, gen. Albert Durand, płk Louis Faury, płk Maurice Loir, płk Ernest Byrond, mjr Mazerat, płk Feliks Happe. Warszawa, 17 października 1920. Biuro Historyczne CAW K-25-866

Charles de Gaulle w Polsce, ok. 1920 r., domena publiczna

Premier Francji Aristide Briand (pierwszy na lewo od marszałka) i minister spraw wojskowych Louis Barthou (pierwszy na prawo od marszałka) witają Józefa Piłsudskiego na dworcu kolejowym w Paryżu, w drugim rządzie m.in. ppłk Bolesław Wieniawa-Długoszowski, 3 lutego 1921, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 22-346-1

Naczelnik Państwa Józef Piłsudski zwiedza pole bitwy pod Verdun. Widoczni m.in. prezydent Francji Alexandre Millerand (I rząd, pierwszy na prawo od Piłsudskiego), Louis Barthou (obok Milleranda), luty 1921, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 22-346-3

Marszałek Ferdynand Foch po dekoracji Wielką Wstęgą Orderu Virtuti Militari na dziedzińcu Belwederu w rozmowie z marszałkiem Józefem Piłsudskim i gen. Kazimierzem Sosnkowskim, Warszawa, 4 maja 1923, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/22/0/-/147324. NAC

Nadanie orderu Legii Honorowej generałom polskim i francuskim przez marszałka Ferdynanda Focha na pl. Mariackim, Lwów, 10 maja 1923. Narodowe Archiwum Cyfrowe sygn. 3/41/0/-/278. NAC

Marszałek Ferdinand Foch w Krakowie, powitanie przed Barbakanem, Kraków, 11 maja 1923, Narodowe Archiwum Cyfrowe sygn. 3/1/0/7/1863 NAC

Uroczystość odznaczenia Józefa Piłsudskiego Médaille militaire. Po akcie dekoracji marszałek Franchet d'Esperey oddaje buławą honory marszałkowi Piłsudskiemu. Za nim prezydent RP Ignacy Mościcki i ambasador Jules Laroche, Warszawa, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-66-2

Władysław Sikorski, Andrew McNaughton, Winston Churchill, Charles de Gaulle, 1941, domena publiczna

Wizyta Charlesa de Gaulle'a w Polsce, 1967, © Anka Ptazkowska, Paulina Krasieńska. Negatywy są własnością Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

Generał Charles de Gaulle na Wawelu, 1967, © Anka Ptaszkowska, Paulina Krasieńska. Negatywy sà wlasnošcià Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

Generał Charles de Gaulle wizytuje Westerplatte, 1967, © Anka Ptaszkowska, Paulina Krasieńska. Negatywy sà wlasnošcià Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

General Charles de Gaulle i premier Józef Cyrankiewicz spotykają się z władzami i mieszkańcami miasta Gdańska, 1967, © Anka Ptaszkowska, Paulina Krasieńska. Negatywy są własnością Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

Pomnik Charles'a de Gaulle'a na Nowym Świecie w Warszawie, fot. Adrian Grycuk, 2019, licencja Creative Commons

Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie
Musée du Palais royal de Łazienki de Varsovie

Stowarzyszenie Kawalerów Legii Honorowej
i Narodowego Orderu Zasługi
Association des décorés de la Légion d'honneur
et de l'Ordre national du Mérite

mają zaszczyt zaprosić na otwarcie wystawy
ont l'honneur de vous inviter à l'inauguration de l'exposition

**FRANCUSKA MISJA WOJSKOWA W POLSCE
W STULECIE POWSTANIA**
**CENTENAIRE DE LA CRÉATION DE LA MISSION
MILITAIRE FRANÇAISE EN POLOGNE**

23 września 2019 r. o godz. 18
le 23 septembre 2019 à 18 heures

na terenie Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie
przy bramie od Belwederu, wejście od al. Ujazdowskich
au Musée du Palais royal de Łazienki de Varsovie
près de la porte du Belvédère, entrée côté Alje Ujazdowski

Przed otwarciem wystawy, o godz. 16:30, zapraszamy na
uroczystość nadania imienia **Georgesa Clemenceau**, premiera
Francji w latach 1917-1920, skwerowi znajdującemu się u zbiegu
ulicy **Jana Matejki** i **Alje Ujazdowskich**.
Avant l'inauguration de l'exposition, à 16:30, nous vous invitons
à la cérémonie d'octroi du nom de **Georges Clemenceau**
au square situé au croisement des rues **Jana Matejki**
et **Alje Ujazdowski**.

Organizatorzy / Organisateurs

Partnerzy projektu / Partenaires du projet

Partnerzy wystawy / Partenaires de l'exposition

Konferencja i wystawa w stulecie powstania Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce

Bibliografia

- Borodziej W., *Rozmowy polsko-francuskie 1945–1947. Zapomniany epizod z historii dyplomacji*, „Kwartalnik Historyczny” 1986, t. 93, nr 1, s. 73–109.
- de Gaulle Ch., *Bitwa o Wisłę. Dziennik działań wojennych oficera francuskiego*, tłum. Z. Hertz, „Zeszyty Historyczne (Paryż)” 1971, z. 19, nr 200, s. 3–18.
- de Gaulle Ch., *Discours et messages*, t. 3, *Avec le renouveau, mai 1958-juillet 1962*, Plon, Paris 1970.
- de Gaulle Ch., *La bataille de la Vistule. Carnet de campagne d'un officier français*, „Espoir. Revue de l'Institut Charles-de-Gaulle” 1973, n° 4, s. 50–57.
- Dekret Wodza Naczelnego nr 2956, Dziennik Personalny MSW z dnia 26 stycznia 1922, R. 3, nr 1.
- Ficek I., *Le virage manqué de la politique du général de Gaulle à l'Est à la lumière de sa visite en Pologne du 6 au 12 septembre 1967*, „Relations Internationales” 2001, n° 106, s. 247–266.
- Gmurczyk-Wrońska M., *Czy i dlaczego francuski Rząd Tymczasowy nie chciał uznać w 1944 r. Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego?*, „Dzieje Najnowsze” 2003, t. 35, z. 3, s. 125–141.
- Gmurczyk-Wrońska M., *Józef Piłsudski and the Polish-French Alliance (1926–1935)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, t. 54, nr 3, s. 65–80.
- Jarząbek W., *Rozmowa Charlesa de Gaulle'a z Władysławem Gomułką w czasie wizyty generała w Polsce we wrześniu 1967 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2000, R. 42, z. 4, s. 147–156.

- Jarząbek W., „Z Polską nie robię żadnych przetargów...”. *Gen. Charles de Gaulle, granica na Odrze i Nysie Łużyckiej i kryzys algierski*, „Dzieje Najnowsze” 1999, R. 31, z. 3, s. 159–168.
- Kœnig P.E., *La frontière de l’Oder-Neisse*, „Annuaire Français de Droit International” 1990, vol. 36, s. 109.
- Koszel B., *Trójkąt Weimarski: bilans i perspektywy współpracy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 1, s. 65–82.
- Morelle C., *Charles de Gaulle et la Pologne (1919–1969)*, „Revue Défense Nationale” 2021, vol. 836, s. 99–100.
- Odziemkowski J., *Zapomniane bitwy „Cudu nad Wisłą”*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, R. 2, nr 2(3), s. 67–81.
- Orłowski T., *Majestat Rzeczypospolitej. Ceremonie państwowe i uroczystości publiczne*, PISM, Warszawa 2021.
- Orłowski T., *Praktyka dyplomatyczna* [w druku].
- Pasztor M., *Sprawy polskie w korespondencji dyplomatycznej francuskich kół wojskowych w latach 1926–1932*, „Dzieje Najnowsze” 1994, R. 26, z. 4, s. 41–60.
- Piłsudski J., *Pisma – mowy – rozkazy*, t. 5, 1933.
- Projekt odpowiedzi Naczelnika Państwa [rękopis], Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/3/0/2.4/21.
- Rozkaz nr 11 z 18 sierpnia i nr 13 z 22 sierpnia. Akta Francuskiej Misji Wojskowej. Lipiec–sierpień 1920. Zbiory archiwalne Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Nowy Jork, teczka 701/2/99, s. 146.
- Soutou G.-H., *L’alliance franco-polonaise (1925–1933) ou comment s’en débarrasser?*, „Revue d’Histoire Diplomatique” 1981, n° 2–4, s. 327–328.
- Soutou G.-H., *Le général de Gaulle, le plan Fouchet et l’Europe*, „Commentaire” 1990, n° 52, 4, s. 757–766.
- Soutou G.-H., *Le pacte Briand-Kellogg de 1928. Entre grands sentiments et manœuvres diplomatiques*, [w:] *Guerre et Droit*, éd. J. Baechler, P. Delvolvé, Hermann, Paris 2017, s. 189–190.
- Soutou G.H., *Réflexions sur l’échec de la sécurité collective et ses raisons*, „Transversalités” 2011, n° 119/3, s. 185–186.
- Staszków J., *Polska 51 krajem sygnatariuszem Karty Narodów Zjednoczonych*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, t. 2, nr 1, s. 99–110.
- Toruńczyk B., *Rozmowy w Maisons-Laffitte 1981*, Fundacja Zeszytów Literackich, Warszawa 2006.
- Wandycz P., *Rozmowa Marszałka Piłsudskiego z Marszałkiem Franchet d’Esperey 17 listopada 1927 roku*, [w:] *Polska a zagranica*, Instytut Literacki, Paryż 1986, s. 252–259.
- Vaïsse M., *La Grandeur, politique étrangère du général de Gaulle 1958–1969*, Fayard, Paris 1998, s. 23–26.
- Zaćmiński A., *Uznanie i przeniesienie uznania rządu w stosunkach międzynarodowych – casus Polski 1939 i 1945 roku*, [w:] *Historia. Polityka. Stosunki międzynarodowe*, red. *idem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2010, s. 73–94.
- Zaks Z., *Francja i Związek Radziecki a sprawa polska (1944–1945)*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1983, t. 19, s. 159–200.

Zaks Z., *Rząd francuski wobec Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Rządu Tymczasowego RP (lipiec 1944 – sierpień 1945)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 1995, t. 1, s. 63–90.

The importance of the legacy of recent history in the Franco-Polish relations

The French Military Mission in Poland was established immediately after World War I, with the task of helping organize and train the Polish Army. It was part of a broader political project of French interest in Central European countries, which quickly proved unsustainable. However, during the Bolshevik War, its tasks fundamentally increased when a French soldier fought for the first time to defend the territory of independent Poland. This was then-Captain Charles de Gaulle's experience, and deeply affected the role and place he assigned to Poland as President of the Fifth Republic in his vision of Europe. His recognition of the inviolability of the Oder-Neisse border, as the first Western leader as early as 1959, was one of its main elements.

Key words: Polish-French relations (1918–2022), foreign policy, Polish-Bolshevik war, Second Republic, Charles de Gaulle, Oder-Neisse border

Waga dziedzictwa historii najnowszej w stosunkach francusko-polskich

Francuska Misja Wojskowa w Polsce powstała bezpośrednio po I wojnie światowej, z zadaniem pomocy w organizacji i szkoleniu Wojska Polskiego. Wpisała się w szerszy projekt polityczny zainteresowania Francji państwami Europy Środkowej, które szybko okazało się nietrwałe. Jednak w trakcie wojny bolszewickiej jej zadania zasadniczo wzrosły, gdy żołnierz francuski stanął po raz pierwszy do walki w obronie terytorium niepodległej Polski. Było to udziałem kapitana Charles'a de Gaulle'a, co głęboko zaważyło na roli i miejscu, jakie przypisywał Polsce jako prezydent V Republiki w swojej wizji Europy. Uznanie przez niego nienaruszalności granicy na Odrze i Nysie, jako pierwszego przywódcę zachodniego już w 1959 r., było jednym z jej głównych elementów.

Słowa kluczowe: stosunki polsko-francuskie (1918–2022), polityka zagraniczna, wojna polsko-bolszewicka, II Rzeczpospolita, Charles de Gaulle, granica na Odrze i Nysie